

ČETVRTI ODJEL

ODLUKA

Aplikacija br. 66758/09
Lejla FAZLIĆ i drugi protiv Bosne i Hercegovine
i 4 druge aplikacije
(vidi listu u prilogu)

Evropski sud za ljudska prava (Četvrti odjel), zasijedajući dana 3.06.2014. godine kao vijeće u sljedećem sastavu:

Ineta Ziemele, *predsjednica*,
Päivi Hirvelä,
George Nicolaou,
Ledi Bianku,
Nona Tsotsoria,
Paul Mahoney,
Krzysztof Wojtyczek, *sudije*,

i Fatoş Aracı, *zamjenica registrara odjela*,

Faris Vehabović, sudija izabran iz Bosne i Hercegovine, nije mogao učestvovati u radu na ovom predmetu (pravilo 28). Vlada je stoga imenovala Nonu Tsotsoriju, sutkinju izabranu iz Gruzije, kao zamjenu (u skladu sa članom 26. stav 4. Konvencije i pravilom 29).

Povodom navedenih aplikacija podnesenih u periodu od 27.11.2009. do 24.02.2010. godine, imajući u vidu izjašnjenja tužene države, kao i izjašnjenja podnesena kao odgovor na njih od strane aplikanata, uzimajući u obzir komentare organizacije „Redress Trust“ i Svjetske organizacije protiv mučenja, nakon vijećanja, odlučio je kako slijedi:

ČINJENICE

1. Lista aplikanata data je u prilogu. Oni su državljani Bosne i Hercegovine a zastupala ih je neprofitna organizacija TRIAL (*Track Impunity Always*) sa sjedištem u Ženevi.

2. Vladu Bosne i Hercegovine („Vlada“) zastupala je zamjenica zastupnice Vlade, gđa Z. Ibrahimović.

A. Okolnosti predmeta

3. Činjenice ovog predmeta, kako su ih predočile strane u postupku, mogu se sažeti na sljedeći način.

1. Relevantna pozadina predmeta

4. Nakon što je proglasila svoju neovisnost dana 6.03.1992. godine, u Bosni i Hercegovini je otpočeo brutalan rat. Po svemu sudeći više od 100.000 ljudi je izgubilo život, a više od 2.000.000 ljudi je raseljeno tokom ovoga rata. Procjenjuje se da je nestalo oko 30.000 ljudi, a oko jedna četvrtina njih se još uvijek vode kao nestali. Sukob je okončan 14.12.1995. godine kada je stupio na snagu Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini. Prema ovom sporazumu, Bosna i Hercegovina se sastoji od dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske.

5. Reagirajući na zločine koji su se tada činili u Bosni i Hercegovini, dana 25.05.1993. godine, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda donijelo je Rezoluciju 827. kojom je osnovan Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju („MKSJ“), sa sjedištem u Hagu. Više od 70 osoba već je osuđeno, a postupci se još uvijek vode za 20 optuženih. U periodu od februara 1996. do oktobra 2004. godine, domaća tužiteljstva u Bosni i Hercegovini bila su obavezna podnositi svoje predmete MKSJ-u na pregled; niko nije mogao biti uhapšen zbog sumnje da je počinio ratni zločin ako prethodno Tužiteljstvo MKSJ-a nije dobilo spis predmeta i utvrdilo da on sadrži uvjerljive optužbe (procedura „Pravila puta“). Nadalje, MKSJ je imao primat u odnosu na domaće sudove i mogao je preuzeti istragu i suđenje u bilo kojoj fazi postupka u interesu međunarodne pravde. Kao dio strategije okončanja rada MKSJ-a, početkom 2005. godine osnovan je Odjel za ratne zločine u okviru Suda Bosne i Hercegovine („Državni sud“) koji je dobio primat u odnosu na druge sudove u Bosni i Hercegovini u pogledu procesuiranja ratnih zločina (za informacije o tom sudu i njegovoj nadležnosti za predmete ratnih zločina vidi *Maktouf i Damjanović protiv Bosne i Hercegovine* [GC], br. 2312/08 i 34179/08, tačke 34-40, ESLJP 2013). Državni sud je pravomoćno osudio više od 100 osoba.

6. Nadalje, Međunarodna komisija za nestale osobe („ICMP“) osnovana je 1996. godine na inicijativu predsjednika Sjedinjenih Američkih Država, Billa Clintona. Njeno sjedište je u Sarajevu. Do sada je ICMP pomoću DNK analize identificirala više od 14.000 nestalih osoba u Bosni i Hercegovini, dok su domaći organi identificirali više od 8.000 nestalih osoba tradicionalnim metodama. Godine 2005., Vlada Bosne i Hercegovine i ICMP osnovali su Institut za nestale osobe, također sa sjedištem u Sarajevu (vidi tačku 22. dalje u tekstu) koji je počeo s radom 1.01.2008. godine.

2. Situacija na području Prijedora 1992. godine

7. Prije rata koji se vodio u periodu 1992-95, stanovništvo općine Prijedor bilo je etnički izmiješano: prema popisu iz 1991. godine, od ukupnog broja od 112.000 stanovnika, 44% su bili Bošnjaci, 42,5% Srbi, 5,5% Hrvati; 8% ostali. Dana 30.04.1992. godine, Srpska demokratska stranka je preuzela kontrolu nad gradom Prijedorom u skladu sa unaprijed napravljenim tajnim planom (naročito Uputstvom o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim situacijama, koje je usvojio Glavni odbor Srpske demokratske stranke dana 19.12.1991.). Ubrzo nakon toga otpočelo je etničko čišćenje. Do kraja 1992. godine, praktično više nije ostalo Bošnjaka i Hrvata u općini Prijedor (o situaciji u prijedorskoj regiji u to vrijeme vidi presudu MKSJ-a u predmetu *Stanišić i Župljanin*, IT-08-91-T, tačke 500-684, 27.03.2013., koja još nije konačna).

8. Godine 1992., sedmoro aplikanata je živjelo sa svojim porodicama u Kozarcu

(svi osim gđe Refike Ališković i g. Edina Ramulića), a ostali aplikanti živjeli su u Rakovčanima, u okolici Prijedora. Nakon preuzimanja Prijedora došlo je do tenzija između novih srpskih vlasti i Kozarca u kojem je bio skoncentriran veliki postotak bošnjačkog stanovništva: od 4.000 stanovnika Kozarca, 90% su bili Bošnjaci. Srpske snage su napale Kozarac 24.05.1992. godine. Napad je otpočeo žestokim granatiranjem, nakon čega su krenuli tenkovi i pješadija. Navodni razlog za napad bila je pogibija jednog srpskog vojnika. Usljed granatiranja poginulo je više od 800 stanovnika. Nakon što je lokalno bošnjačko stanovništvo pokušalo pružiti otpor, veliki dio se predao dana 26.05.1992. godine. Vojno sposobni muškarci su odvedeni u logore Omarska i Keraterm, a ostalo stanovništvo u logor Trnopolje. Za onima koji su u početku pobjegli u okolne planine vršena je potraga ili su se predali, nakon čega bi bili ubijeni ili odvedeni u logore. Kasnije se vratilo malobrojno srpsko stanovništvo Kozarca, a Srbi raseljeni iz drugih područja su se naselili u Kozarac (vidi presudu MKSJ u predmetu *Stakić*, IT-97-24-T, tačke 139-52, 31.07.2003.; presudu MKSJ u predmetu *Brđanin*, IT-99-36-T, tačke 402-404, 1.09.2004.; presudu MKSJ u predmetu *Stanišić i Župljanin*, citirana gore, tačke 529-41). G. Nedžad Fazlić (bivši muž gđe Fatime Selimović i otac gđe Lejle Fazlić i gđe Dženane Fazlić), g. Edin Mahmuljin (sin gđe Ismete Mahmuljin i g. Muharema Mahmuljina) i g. Emir Hodžić (sin gđe Mersije Hodžić i brat gđe Emire Bišćević) najvjerovatnije su ubijeni prilikom osvajanja Kozarca ili uskoro nakon toga u okolnim planinama.

9. Oko 20.–21.07.1992. godine ispražnjena je soba br. 3 u logoru Keraterm u kojoj su do tada držani ljudi iz Kozaraca. Oko 200 novih zatvorenika iz različitih sela, uključujući i Rakovčane, nagurano je u tu prostoriju. Prvih nekoliko dana zatvorenici je uskraćivana hrana i bili su premlaćivani i zlostavljani. Oko 24.–26.07.1992. godine, praktično svi zatvorenici iz te prostorije su pobijeni (vidi presudu MKSJ-a u predmetu *Stakić*, tačke 203-207, i presudu MKSJ-a u predmetu *Stanišić i Župljanin*, tačke 588-89, obje citirane gore). Među njima je bio i g. Esad Ališković, muž gđe Refike Ališković, (kako je navedeno u presudi MKSJ-a u predmetu *Stanišić i Župljanin*, citiran gore, tačke 1579-80). Kako izgleda, g. Enes Ramulić (brat g. Edina Ramulića) je preživio taj događaj (ibid, tačke 1831-32). Prema nekim svjedočenjima, dana 4.07.1992. godine on je prebačen u logor Omarska odakle je, zajedno sa više od 120 drugih ljudi, odveden na *Hrastovu glavicu* i ubijen sljedećeg dana (taj događaj je naveden, na primjer, u presudi MKSJ- a u predmetu *Stakić*, citirana u tekstu gore, tačke 211-12).

3. Krivični postupci

(a) Postupci pred MKSJ

10. MKSJ je do sada osudio 16 osoba u vezi sa zločinima počinjenim 1992. godine na području Prijedora, uključujući i ubistva počinjena za vrijeme preuzimanja Kozarca ili neposredno nakon toga, ubistvo skoro 200 ljudi iz sobe br. 3 u logoru Trnopolje oko 24.–26.07.1992. godine i ubistvo najmanje 120 osoba u *Hrastovoj glavici* 5.08.1992. godine. Među tih 16 osoba bilo je 11 direktnih počinitelja (Duško Tadić, Miroslav Kvočka, Dragoljub Prcać, Miloš Kos, Mlađo Radić, Zoran Žigić, Duško Sikirica, Damir Došen, Dragan Kolundžija, Predrag Banović i Darko Mrđa) i pet organizatora (Biljana Plavšić i Milomir Stakić, Radoslav Brđanin, Mićo Stanišić i Stojan Župljanin). MKSJ ih je osudio na zatvorske kazne u različitom trajanju (između 3 i 40 godina; ukupno na 256 godina zatvora).

11. Suđenja u predmetima protiv g. Radovana Karadžića g. Ratka Mladića, koji su bili civilni i vojni vođa Republike Srpske za vrijeme rata, također su u toku pred MKSJ. Oni se terete za učešće u zajedničkom zločinačkom poduhvatu da trajno uklone Bošnjake i Hrvate sa područja Prijedora i iz drugih dijelova Republike Srpske.

(b) Domaći postupci

12. Kako je navedeno u tački 5. u tekstu gore, u okviru Državnog suda osnovan je 2005. godine Odjel za ratne zločine. Ubrzo nakon toga, MKSJ je Državnom sudu ustupio predmete protiv Željka Mejakića, Momčila Grubana, Duška Kneževića i Dušana Fuštara. Na ročištu za izjašnjenje o krivnji 28.07.2006. godine, optuženi su se izjasnili da nisu krivi. Međutim, 27.03.2008. godine, g. Fuštar je izmijenio svoje izjašnjenje i priznao krivnju. On je tada osuđen na kaznu od 9 godine zatvora za progon kao zločin protiv čovječnosti počinjen u logoru Keraterm 1992. godine.

13. U pogledu ostale trojice optuženih, dana 30.05.2008. godine prvostepeno vijeće Državnog suda oglasilo ih je krivima za učešće u ubistvima, premlaćivanjima, silovanjima i raznim drugim zločinima u logorima Omarska i Keraterm kao dio široko rasprostranjenog i sistematskog napada na nesrpsko civilno stanovništvo općine Prijedor, te ih osudilo na zatvorske kazne od 11 (g. Gruban), 21 (g. Mejakić) i 31 (g. Knežević). Dana 16.02.2009. godine žalbeno vijeće Državnog suda smanjio je kaznu g. Grubanu na 7 godina i potvrdilo preostali dio prvostepene presude.

14. Godine 2012., glavni tužitelj je imenovao specijalnog tužitelja zaduženog za zločine počinjene u sklopu široko rasprostranjenog i sistematskog napada na nesrpsko civilno stanovništvo općine Prijedor 1992. godine, kako bi ubrzao rad na procesuiranju ovih zločina. Ubrzo nakon toga, početkom 2013. godine, podignute su optužnice protiv Dragomira Soldata, Zorana Babića i Velemira Đurića za jedan takav zločin. Dana 27.03.2014. godine, prvostepeno vijeće Državnog suda osudilo je svakog od njih na 21 godinu zatvora. Ova presuda još nije konačna. Trenutno je u toku istraga još nekoliko zločina počinjenih na području Prijedora 1992. godine (predmeti br. KT-RZ 125/05; KT RZ 126/05 protiv Dragana Kondića, Gorana Lajića, Dragomira Šaponje i Nedeljka Timarca; KT-RZ 143/07; KT-RZ 170/07; i KT-RZ 164/05).

4. Proglašavanje nestalih osoba umrlim

15. Različitih datuma u periodu između 1996. i 2002. godine, aplikanti su zatražili i dobili rješenja kojima se njihovi nestali srodnici proglašavaju umrlima.

5. Identifikacija posmrtnih ostataka

16. Iako su na području Prijedora izvršene mnoge ekshumacije, nestali srodnici aplikantata još uvijek nisu identificirani. Međutim, treba napomenuti da je nedavno u Tomašici otkrivena najveća masovna grobnica u Bosni i Hercegovini. Prema izvještajima, ona sadrži ostatke stotina žrtava sa područja Prijedora. Identifikacija žrtava je u toku.

6. Postupci pred Ustavnim sudom Bosne i Hercegovine

17. Godine 2006., svi aplikanti su podnijeli apelacije Ustavnom sudu navodeći da reakcija vlasti na nestanak njihovih srodnika predstavlja povredu članova 2, 3, 5, 8.

i/ili 13. Konvencije.

18. Dana 16.07.2007. godine, Ustavni sud je odlučio spojiti 227 sličnih predmeta i donio je skupnu odluku kojom je našao povredu članova 3. i 8. Konvencije. On je naredio vlastima da pruže sve informacije kojima raspolažu a koje se odnose na sudbinu ili pronalaženje nestalih osoba o kojima je riječ, te da osiguraju da državne agencije predviđene Zakonom o nestalim osobama iz 2004. godine (Institut za nestale osobe, Centralna evidencija i Fond za nestale osobe) otpočinu funkcionirati u roku od šest mjeseci. Nije dodijeljena nikakva naknada.

19. U skladu sa svojim mandatom da razmatra žalbe zbog neizvršenja njegovih odluka, dana 27.03.2009. godine, Ustavni sud je zaključio da se navedena odluka od 16.07.2007. godine smatra izvršenom bez obzira na činjenicu da neke od državnih agencija koje su predviđene Zakonom o nestalim osobama iz 2004. godine (odnosno Centralna evidencija i Fond za nestale osobe) još nisu počele s radom. Ustavni sud je smatrao da nije potrebno njegovo dalje postupanje s obzirom na to da je neizvršavanje slične odluke već bilo prijavljeno Državnom tužiteljstvu (neizvršavanje pravosnažnih i izvršnih odluka Ustavnog suda predstavlja krivično djelo; za relevantno pravo u tom smislu vidi *Bobić protiv Bosne i Hercegovine*, br. 26529/10, tačke 14-15, 3.05.2012).

7. Pokušaji aplikanata da dobiju odštetu od Republike Srpske

20. Različitih datuma u 2009. i 2010. godini, svi aplikanati su zbog smrti svojih srodnika zatražili od Republike Srpske naknadu štete prema općem planu za naknadu ratne štete Republike Srpske (za više informacija o tom planu, vidi *Čolić i drugi protiv Bosne i Hercegovine*, br. 1218/07 *et al.*, tačka 10, 10.11.2009. godine). Njihovi zahtjevi bili su odbačeni kao neblagovremeni ili o njima još uvijek nije odlučeno. Aplikantica Refika Ališković podnijela je apelaciju Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine u vezi s tim o kojoj još nije odlučeno.

B. Relevantno domaće pravo

1. Zakon o nestalim osobama iz 2004. godine

21. Zakon o nestalim osobama (objavljen u „Službenom glasniku BiH“, broj 50/04) stupio je na snagu dana 17.11.2004. godine. U skladu s članom 3. toga zakona, porodice imaju pravo da znaju za sudbinu nestalih osoba (odnosno, gdje se one nalaze ako su još žive, ili okolnosti njihove smrti i mjesto ukopa, ako su mrtve), te da dobiju njihove posmrtno ostatke. Prema članu 4. toga zakona, relevantne domaće vlasti su obavezne pružiti svaku takvu informaciju kojom raspolažu.

22. Član 7. toga zakona predviđa uspostavu Instituta za nestale osobe. Godine 2005., ICMP i vlada Bosne i Hercegovine osnovali su Institut sa sjedištem u Sarajevu u skladu s tom odredbom i Sporazumom o preuzimanju uloge suosnivača Instituta za nestale osobe BiH („Službeni glasnik BiH –Međunarodni ugovori“, broj:13/05). Institut je počeo s radom 1.01.2008. godine. Jedan od organa Instituta je Savjetodavni odbor, sastavljen od šest predstavnika porodica nestalih osoba (vidi član 10. navedenog Sporazuma).

23. Prema članu 9. ovog zakona, status nestale osobe prestaje danom identifikacije. Prema tome, ako je nestala osoba proglašena umrlom, ali njeni posmrtni ostaci nisu pronađeni i identificirani, proces traženja se nastavlja.

24. U skladu sa članom 11. zakona, porodice nestalih osoba imaju pravo na

mjesečnu finansijsku pomoć pod određenim uvjetima, odnosno ako ih je do nestanka izdržavao nestali član porodice, te ako im je još uvijek potrebno izdržavanje (odnosno, ako nisu u plaćenom radnom odnosu i ne primaju socijalnu pomoć koja iznosi više od 25% prosječne plaće isplaćene u Bosni i Hercegovini). Član 15. zakona u tu svrhu propisuje uspostavu Fonda za nestale osobe. Međutim, kako taj Fond još uvijek nije uspostavljen, do sada nije bilo nikakvih isplata po tom osnovu.

25. Porodice nestalih osoba također, između ostalog, imaju pravo na privremeno upravljanje imovinom nestalih osoba, sahranu posmrtnih ostataka o javnom trošku, te prioritet u pogledu pristupa obrazovnim institucijama i zaposlenja za djecu nestalih osoba (član 18. zakona).

26. Član 21. zakona propisuje uspostavu Centralne evidencije u cilju verifikacije podataka o nestalim osobama iz raznih izvora (vladinih agencija, udruženja porodica nestalih osoba, ICMP-a i Međunarodnog komiteta crvenog križa) i stvaranje jedinstvene baze podataka. Iako je Centralna evidencija uspostavljena 3.02.2011. godine, kako izgleda, proces verifikacije još traje. Kada se taj proces završi, svi koji su evidentirani kao nestali bit će proglašeni umrlima (član 27. zakona), ali proces traženja će se i dalje nastaviti (vidi tačku 23. u tekstu gore).

2. Proglašavanje nestalih osoba umrlima

27. Unatoč činjenici da je proces verifikacije naveden u tački 26. još uvijek u toku, svako može zatražiti da se donese rješenje o proglašenju nestale osobe umrlom (vidi Zakon o vanparničnom postupku iz 1998. godine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine– „SN FBiH“, br. 2/98, 39/04, 73/05; Zakon o vanparničnom postupku iz 2009. godine, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 36/09).

28. U skladu sa članom 21.(4) Zakona o borcima i članovima njihovih porodica iz 2004. godine (SN FBiH br. 33/04), koji je stupio na snagu u junu mjesecu 2004. godine, srodnici nestalih boraca morali su zatražiti takva rješenja o proglašenju nestale osobe umrlom do juna mjeseca 2006. godine ukoliko su željeli zadržati socijalne beneficije koje propisuje taj zakon. Isto tako, u skladu sa izmjenom iz 2006. godine člana 69. Zakona o socijalnoj zaštiti iz 1999. godine (SN FBiH br. 39/06), koja je stupila na snagu u septembru 2006. godine, srodnici nestalih civilnih osoba trebali su to učiniti do septembra 2008. godine. Potrebno je napomenuti da ne postoji takva obaveza u zakonu Republike Srpske gdje živi većina ovih aplikanata.

PRITUŽBE

29. Aplikanti navode da nije bilo efikasne istrage o nestanku i smrti njihovih srodnika, te da su vlasti pokazale potpunu nezainteresiranost za njihove patnje. Oni se pozivaju na članove 2, 3, 5, 8. i 13. Konvencije.

PROPISI

A. Spajanje aplikacija

30. S obzirom na njihovu zajedničku činjeničnu i pravnu pozadinu, Sud je odlučio da spoji ovih pet aplikacija u skladu sa pravilom 42. stav 1. Pravila Suda.

B. Član 2. Konvencije

31. Vlada je ustvrdila da Sud nema vremensku nadležnost ili da su aplikacije podnesene neblagovremeno jer su srodnici aplikantata nestali mnogo prije nego što je 2002. godine Bosna i Hercegovina ratificirala Konvenciju, te mnogo prije podnošenja aplikacija Sudu 2009. i 2010. godine. Alternativno, ona tvrdi da je predmet očigledno neosnovan. Po mišljenju Vlade istraga je ispunila sve zahtjeve člana 2.

32. Aplikanti su naveli da tužena država nije ispunila svoje procesne obaveze koje proizlaze iz člana 2. Konvencije kako bi ispitala nestanak i smrt njihovih srodnika. Oni su posebno kritizirali činjenicu da njihovi srodnici još uvijek nisu identificirani. Oni su također istakli da oni koji su odgovorni za nestanak i smrt njihovih srodnika nisu privedeni pravdi. Konačno, oni se žale na nedostatak transparentnosti i brzine u istrazi. Član 2. na koji se pozivaju u relevantnom dijelu propisuje sljedeće:

„1. Svačije pravo na život zaštićeno je zakonom. ...“

33. S obzirom na zaključak koji je iznesen dalje u tekstu, Sud smatra da može ostaviti otvorenim pitanje koje je istakla Vlada, odnosno da li Sud ima vremensku nadležnost da razmatra ovaj slučaj, te da li su aplikacije podnesene unutar šestomjesečnog roka (vidi, u vezi s tim, *Palić protiv Bosne i Hercegovine*, br. 4704/04, tačke 44-52, 15.02.2011).

34. Kada je riječ o alternativnom argumentu Vlade, Sud ponovno ističe da član 2. Konvencije zahtijeva da vlasti provedu službenu istragu povodom uvjerljive tvrdnje da je neka osoba, koja je posljednji put viđena dok je bila u njihovoj nadležnosti, nakon toga nestala u kontekstu situacije opasne po život. Kada je riječ o nestancima u okolnostima opasnim po život, procesna obaveza provođenja istrage ne može se završiti pronalaskom tijela ili pretpostavkom o smrti; ovo baca svjetlo samo na jedan aspekt sudbine nestale osobe. Općenito, ostaje obaveza da se objasni nestanak i smrt, kao i da se identificira i procesuiraju svaki počinitelj nezakonitih radnji u vezi s tim. Prema utvrđenoj praksi Suda, istraga mora biti neovisna od svih koji su bili umiješani u događaje, mora biti efikasna u smislu da se na osnovu nje mogu utvrditi činjenice i da može dovesti do identifikacije i kažnjavanja odgovornih, mora biti dostupna srođnicima žrtve u mjeri u kojoj je to neophodno da bi se zaštitili njihovi legitimni interesi, te se mora provesti u razumno kratkom roku i ekspeditivno (vidi, među mnogim izvorima, *Kurt protiv Turske*, 25.05.1998., tačka 124, *Izvještaji o presudama i odlukama* 1998III; *Varnava i drugi protiv Turske* [GC], br. 16064/90 i dr., tačka 145, ESLJP 2009; *Palić*, citirana u tekstu gore, tačka 63; *Asocijacija „21. decembar 1989“ i drugi protiv Rumunije*, br. 33810/07 i 18817/08, tačka 97, 24.05.2011.; i *Aslakhanova i drugi protiv Rusije*, br. 2944/06 i dr., tačka 121, 18.12.2012.).

35. Pošto ovi aplikanti nisu tvrdili, niti potkrijepili dokazima, da istraga povodom nestanka i smrti njihovih nestalih srodnika nije neovisna, Sud će se pozabaviti pitanjem njene efikasnosti. U tom smislu, Sud konstatira da posmrtni ostaci nestalih srodnika aplikantata još nisu identificirani. Iako je ta činjenica za žaljenje, ona ipak nije dovoljna sama po sebi da se utvrdi procesna povreda člana 2. Konvencije. Zaista, kako je Sud istakao u mnogim prilikama (vidi, na primjer, *Hugh Jordan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 24746/94, tačka 107, ESLJP, 2001-III, i *Palić*, citirana u

tekstu gore, tačka 65.), procesna obaveza iz tog člana ne predstavlja obavezu koja se odnosi na rezultat, nego na način vršenja istrage. Ključno pitanje je da li su domaći organi učinili sve što se moglo razumno očekivati od njih u okolnostima ovog konkretnog slučaja (vidi, analogno, *Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 28.10.1998., tačka 116, *Izveštaji 1998-VIII*). Sud nalazi da jesu iz sljedećih razloga. Prije svega, Institut za nestale osobe, osnovan prema Zakonu o nestalim osobama iz 2004. godine, ima neograničen pristup svim relevantnim informacijama; on radi u partnerstvu sa srodnicima nestalih osoba; i sastavlja jedinstvenu bazu podataka o svim nestalim osobama (vidi tačke 21, 22. i 26. u tekstu gore, kao i mjere navedene u članu 46. Konvencije, u presudi *Aslakhanova i drugi*, citirana u tekstu gore, tačka 225.). Nadalje, značajni resursi su izdvojeni kako bi se obavio obiman forenzički i naučni rad na terenu, uključujući i ekshumaciju na pretpostavljenim mjestima ukopa; sakupljanje, smještanje i identifikacija posmrtnih ostataka; kao i sistematsko upoređivanje putem savremenih genetičkih baza podataka (uporedi *Aslakhanova i drugi*, citirana u tekstu gore, tačka 226). Ovo je omogućilo otkrivanje mnogih masovnih grobnica širom Bosne i Hercegovine, poput nedavno otkrivene grobnice koja sadrži ostatke stotina žrtava sa područja Prijedora, kao i identifikaciju hiljada nestalih osoba (vidi tačke 6. i 16. u tekstu gore).

36. Sud također napominje da je MKSJ do sada osudio 16 osoba u vezi sa ratnim zločinima počinjenim 1992. godine na području Prijedora, uključujući i one koji se odnose događaje u kojima su nestali srodnici aplikanata najvjerojatnije izgubili živote (vidi tačke 8-10. u tekstu gore). U vezi s tim, Sud nalazi da je odgovorna država mogla izvršiti svoju obavezu iz člana 2. doprinosom koji je dala radu MKSJ-a, s obzirom na to da je MKSJ imao primat u odnosu na domaće sudove i mogao preuzeti istrage i postupke domaćih organa u bilo kojoj fazi u interesu međunarodne pravde (u pogledu odnosa između MKSJ-a i vlasti Bosne i Hercegovine, vidi tačku 5. u tekstu gore; vidi, za razliku od toga, *Kipar protiv Turske* [GC], br. 25781/94, tačka 135, ESLJP 2001-IV gdje je Sud smatrao da se procesna obaveza odgovorne države iz člana 2. nije mogla izvršiti putem njenog doprinosa istražnom radu Komiteta za nestale osobe UN-a, s obzirom na to da njegove procedure same po sebi nisu dovoljne da zadovolje standard efikasne istrage kako to zahtijeva član 2). Osim toga, Državni sud je do sada kaznio sedam osoba za zločine počinjene u kontekstu etničkog čišćenja na području Prijedora, a istraga o nekim drugim zločinima počinjenim na tom području je u toku (vidi tačke 12-14. u tekstu gore).

37. Evidentno je da nisu kažnjeni svi direktni počinitelji mnogih zločina koji su počinjeni u kontekstu etničkog čišćenja na području Prijedora. Sud razumije da je za aplikanate frustrirajuće to što su imenovani potencijalni osumnjičeni, ali još uvijek nisu poduzete dalje mjere. Međutim, član 2. se ne može tumačiti tako da zahtijeva od vlasti da pokrenu krivično gonjenje bez obzira na raspoložive dokaze. Nikada ne treba olako pristupiti krivičnom gonjenju, posebno kada je riječ o tako teškim optužbama kao što je umiješanost u masovna ubistva, jer to ima znatan utjecaj na optuženog koji dolazi pod udar sistema krivičnog pravosuđa, budući da je izložen javnoj osudi uz sve prateće reperkusije po njegov ugled, privatnu, porodičnu i profesionalnu sferu života. S obzirom na pretpostavku nevinosti iz člana 6. stav 2. Konvencije, nikada se ne može uzeti da je određena osoba toliko sumnjiva da standard dokazivanja koji je potrebno primijeniti postaje beznačajan. Glasine i govorkanja predstavljaju opasan osnov za poduzimanje bilo kakvih mjera koje potencijalno mogu razoriti život osobe (vidi, u tom pogledu, *Gürtekin i drugi protiv Kipra* (odl.), br. 60441/13 i dr., tačka 27, 11.03.2014). U svjetlu navedenog, Sud nalazi da je istraga bila efikasna u smislu da

može dovesti do identifikacije i kažnjavanja odgovornih za nestanak i smrt srodnika aplikanata (vidi *Palić*, citirana u tekstu gore, tačka 65, gdje je Sud smatrao da je istraga bila efikasna unatoč činjenici da nije bilo osuđujućih presuda).

38. Što se tiče kritika aplikanata u pogledu dostupnosti istrage i postojanja dovoljnog uvida javnosti, Sud je već naglasio važnost prava žrtava i njihovih porodica i nasljednika da saznaju istinu o okolnostima događaja u kojima je došlo do masovne povrede osnovnih prava kao što je pravo na život. Međutim, ovaj aspekt te procesne obaveze ne zahtijeva da aplikanti imaju uvid u policijske spise ili kopije svih dokumenata za vrijeme istrage koja je u toku, ili da budu konsultirani ili obavještavani o svakoj poduzetoj mjeri (*Asocijacija „21. decembar 1989“ i drugi*, citirana u tekstu gore, tačka 106, i *Gürtekin i drugi*, citirana u tekstu gore, tačka 29). Ne može se automatski zahtijevati da se porodicama dostave imena potencijalnih osumnjičenika protiv kojih nije prikupljeno dovoljno dokaza da bi se pokrenulo krivično gonjenje. Ovo bi dovelo do opasnosti da porodice i drugi ljudi pretpostave da su te osobe zaista krive, te do potencijalno neugodnih reperkusija. Sud primjećuje da su, u svakom slučaju, postupci pred domaćim sudovima u načelu otvoreni za javnost, te da je lako doći do rasporeda suđenja. Nadalje, aplikanti nisu pokazali da nije odgovoreno na bilo koji njihov zahtjev za dostavljanje informacija (za razliku od slučaja *Asocijacija „21. decembar 1989“ i drugi*, citirana u tekstu gore, tačka 102). Tačno je da su nadležni organi vlasti ponekad pribjegavali objavljivanju izjava za javnost ili grupnim sastancima sa žrtvama i/ili njihovim ugruženjima umjesto individualnih sastanaka, ali Sud ovaj pristup smatra razumnim u svjetlu velikog broja predmeta ratnih zločina pred domaćim sudovima, kao i velikog broja žrtava (vidi tačku 4. u tekstu gore). U tom pogledu Sud želi naglasiti da se procesna obaveza iz člana 2. mora tumačiti na način da ne nameće nemoguć ili nesrazmjeran teret vlastima (*Osman*, citirana u tekstu gore, tačka 116, i *Palić*, citirana u tekstu gore, tačka 70).

39. U pogledu nedostatka ekspeditivnosti o kojem govore aplikanti, te protoku vremena od nestanka njihovih srodnika, Sud će uzeti u obzir samo period nakon 2005. godine kada je osposobljen domaći pravni sistem za rad na predmetima nestalih (vidi presudu *Palić*, citirana u tekstu gore, tačka 70, u pogledu situacije u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini, posebno u prvih deset godina nakon rata; vidi također tačku 5. u tekstu gore o odnosu između domaćih organa i MKSJ-a tokom toga perioda). Potrebno je napomenuti u vezi s tim, da je standard za ekspeditivnost u ovakvim historijskim predmetima mnogo drugačiji od standarda primjenjivog na nedavne događaje za koje je vrijeme često od suštinskog značaja za očuvanje vitalnih dokaza na licu mjesta i ispitivanje svjedoka dok je njihovo sjećanje još uvijek svježije i detaljno (vidi *Varnava i drugi*, citirana u tekstu gore, tačke 191-92, i *Gürtekin i drugi*, citirana u tekstu gore, tačke 21-22). U vezi s tim Sud napominje da nije bilo značajnijeg perioda neaktivnosti domaćih organa nakon 2005. godine u pogledu zločina počinjenih u kontekstu etničkog čišćenja na području Prijedora. MKSJ je odlučio proslijediti Državnom sudu jedan takav slučaj protiv četvorice optuženih u aprilu mjesecu 2006. godine. Suđenje na Državnom sudu otpočelo je 20.12.2006. godine. Do februara 2009. godine, svi oni su pravosnažno osuđeni (vidi tačke 12-13). Domaći organi su također poduzeli mjere na procesuiranju drugih predmeta koji se tiču etničkog čišćenja na području Prijedora u okviru rokova navedenih u Državnoj strategiji za ratne zločine (vidi tačku 14. u tekstu gore; u pogledu navedene Strategije, vidi *Palić*, citirana u tekstu gore, tačka 51). Sud je našao u presudi *Palić*, citirana u tekstu gore, da su ti rokovi razumni (naime planirano je da se najsloženiji predmeti i predmeti najvišeg prioriteta procesuiraju do kraja 2015., a svi ostali predmeti ratnih

zločina do kraja 2023. godine). Dakle, može se smatrati da se krivične istrage provode razumnom brzinom i ekspeditivnošću.

40. Sud nalazi, uzimajući u obzir posebne okolnosti koje su vladale u Bosni i Hercegovini do 2005. godine, te veliki broj predmeta ratnih zločina pred domaćim sudovima, da nije pokazano da je u provođenju istrage povrijeđen minimum standarda koji zahtijeva član 2. (vidi *Palić*, citirana u tekstu gore, tačka 71, i *Gürtekin i drugi*, citirana u tekstu gore, tačka 32).

41. Iz navedenog slijedi da je ova pritužba očigledno neosnovana i kao takva, mora se odbaciti u skladu sa članom 35. tačke 3. (a) i 4. Konvencije.

C. Član 3. Konvencije

42. Aplikanti su pokrenuli dvije odvojene pritužbe prema članu 3. Prvo su se žalili u svoje ime zbog reakcije vlasti na njihove patnje. Nadalje, žalili su se u ime njihovih nestalih srodnika da nestanak kao takav predstavlja postupanje suprotno članu 3. Konvencije, te da je odgovorna država prekršila procesni aspekt toga člana iz razloga navedenih u tački 32. u tekstu gore. Član 3 glasi:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, niti neljudskom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

1. Pritužba u ime samih aplikanata

43. Vlada smatra da nadležni organi vlasti ulažu napore da pronađu, ekshumiraju i identificiraju posmrtno ostatke svih nestalih osoba, te da privedu pravdi sve odgovorne za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena za vrijeme rata koji se vodio u periodu 1992-95. godine.

44. Aplikanti su odgovorili da, između ostalog, pate od nesаницe, depresije i posttraumatskog stresnog poremećaja zbog toga što su vlasti pokazale indiferentnost prema njihovoj brizi i bolu. Posebno su ogorčeni zbog činjenice da srodnici nestalih osoba od juna mjeseca 2004. godine (kada je riječ nestalim borcima) i od septembra 2006. godine (kada je riječ o nestalim civilima) moraju pribaviti rješenja o proglašenju nestale osobe umrlom za njihove nestale srodnike, kako bi zadržali neke socijalne beneficije (vidi tačku 28. u tekstu gore), kao i zbog činjenice da još uvijek nije osnovan Fond za nestale osobe (vidi tačku 24. u tekstu gore).

45. „The Redress Trust“ i Svjetska organizacija protiv mučenja, u svom podnesku u svojstvu treće strane iznose trenutno stanje međunarodnog prava u pogledu prirode veze između prisilnog nestanka i zabrane mučenja i ostalih vrsta zlostavljanja. Oni se u vezi s tim, između ostalog, pozivaju na jedan broj presuda Suda poput presude *Varnava i drugi*, citirana u tekstu gore; *Palić*, citirana u tekstu gore; i *Aslakhanova i drugi*, citirana u tekstu gore.

46. Glavna načela s tim u vezi ponovljena su u presudama *Varnava i drugi*, citirana u tekstu gore, tačka 200; *Palić*, citirana u tekstu gore, tačka 74; i *Janowiec i drugi protiv Rusije* [GC], br. 55508/07 i 29520/09, tačke 178-79, ESLJP 2013.

47. U predmetnom slučaju Sud je našao u tačkama 35-39. u tekstu gore da vlasti nisu prekršile ni jednu dužnost u pogledu razumne ekspeditivnosti ili obavještanja srodnika u skladu sa članom 2. Konvencije. Kada je riječ o kritici aplikanata u pogledu Zakona o borcima i članovima njihovih porodica iz 2004. godine, izmjene Zakona o socijalnoj zaštiti iz 1999. godine od 2006. godine, kao i neosnivanja Fonda

za nestale osobe, Sud napominje da aplikanti nisu pokazali da bi bilo koji od ovih faktora mogao ukazivati na postojanje osnova za zaključak o povredi člana 3. Konvencije u ovom konkretnom slučaju. Svi aplikanti su pribavili rješenja o proglašenju njihovih srodnika umrlima prije stupanja na snagu spornih propisa (vidi tačku 15. u tekstu gore). Dakle, čak i pod pretpostavkom da bi se moglo pokrenuti pitanje prema članu 3. Konvencije, njihov argument da su srodnici nestalih osoba zbog tog zakona mogli osjećati da se na njih vrši pritisak da proglase svoje nestale srodnike umrlima, ne odnosi se na ove aplikante. Također, iako je tačno da isplata finansijske pomoći srodnicima nestalih osoba nije otpočela jer još uvijek nije osnovan Fond za nestale osobe, aplikanti nisu pokazali da bi oni imali pravo na takvu pomoć (kriteriji su navdeni u tački 24. u tekstu gore).

48. Prema tome, iako priznaje težinu fenomena nestanaka i patnju aplikanata, Sud nalazi da se u okolnostima ovog predmeta reakcije vlasti ne mogu smatrati neljudskim ili ponižavajućim postupanjem. Ova pritužba je stoga očigledno neosnovana, te se mora odbaciti u skladu sa članom 35. tačke 3. (a) i 4. Konvencije.

2. Pritužba u ime nestalih srodnika aplikanata

49. Sud primjećuje da ova pritužba nije bila uključena u početnim aplikacijama, nego je inicirana u izjašnjenju aplikanata od marta 2013. godine. Ona, dakle, nije dovoljno rano pokrenuta kako bi omogućila razmjenu izjašnjenja između stranaka (vidi *Al Hanchi protiv Bosne i Hercegovine*, br. 48205/09, tačka 55, od 15.11.2011., i dokumente koji su tamo citirani). U svakom slučaju, Sud ne mora odlučiti o tome da li je primjereno u ovoj fazi posebno pokrenuti ovo pitanje, s obzirom na to da je pritužba u svakom slučaju očigledno neosnovana iz razloga navedenih u tačkama 35.-39. u tekstu gore, te se mora odbaciti u skladu sa članom 35. stavovi 3.(a) i 4. Konvencije.

D. Članovi 5, 8. i 13. Konvencije

50. Konačno, aplikanti navode povredu članova 5, 8. i 13. pozivajući se u suštini na stajališta koja su u osnovi njihovih drugih pritužbi prema Konvenciji.

Član 5. u relevantnom dijelu propisuje sljedeće:

„1. Svako ima pravo na slobodu i sigurnost ličnosti. Niko ne smije biti lišen slobode izuzev u sljedećim slučajevima i u skladu sa postupkom propisanim zakonom:

(a) zakonitog lišenja slobode osobe po presudi nadležnog suda;

(b) zakonitog hapšenja ili lišenja slobode zbog nepovino vanja zakonitom nalogu suda ili u cilju osiguranja izvršenja bilo koje obveze propisane zakonom;

(c) zakonitog hapšenja ili lišenja slobode osobe radi privođenja nadležnom sudskom tijelu kada postoji opravdana sumnja da je osoba izvršila krivično djelo, ili kada se to opravdano smatra neophodnim kako bi se spriječilo da osoba izvrši krivično djelo ili da, nakon izvršenja krivičnog djela, pobjegne;

...

2. Svako ko je uhapšen bit će odmah obaviješten, na jeziku koji razumije, o razlozima hapšenja i svim optužbama protiv njega.

3. Svako ko je uhapšen ili lišen slobode prema odredbama stava 1.(c) ovog člana mora odmah

biti izveden pred sudiju ili drugu službenu osobu ovlaštenu zakonom za vršenje sudske vlasti, te ima pravo na suđenje u razumnom roku ili da bude pušten na slobodu do suđenja. Puštanje na slobodu može se uvjetovati garancijama da će se osoba pojaviti na suđenju.

4. Svako ko je lišen slobode hapšenjem ili pritvaranjem ima pravo pokrenuti sudski postupak kako bi sud u kratkom roku odlučio o zakonitosti lišenja slobode, te ukoliko ono nije bilo zakonito, naredio puštanje na slobodu.

5. Svako ko je bio žrtva hapšenja ili lišenja slobode protivno odredbama ovog člana ima pravo na obeštećenje.“

Član 8. propisuje sljedeće:

„1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske..“

Član 13. glasi:

„Svako čija su prava i slobode utvrđene ovom Konvencijom povrijeđene ima pravo na djelotvoran pravni lijek pred domaćim tijelima, čak i kada su povredu učinile osobe u vršenju svoje službene dužnosti.“

51. Nakon što je ispitao podneske strana, te imajući u vidu svoje zaključke u vezi sa članovima 2. i 3., Sud smatra da činjenice koje su predmet pritužbi ne otkrivaju bilo kakve naznake povrede članova 5, 8. i/ili 13. Konvencije. Iz toga proizlazi da je i ovaj dio aplikacija očigledno neosnovan, te se mora odbaciti u skladu sa članom 35. stav 3. (a) i 4. Konvencije.

Iz navedenih razloga Sud je jednoglasno

odlučio spojiti aplikacije;

proglasio aplikacije nedopuštenima.

Fatoş Aracı
zamjenica registrara

Ineta Ziemele
predsjednica

PRILOG

Br.	Aplikacija br.	Aplikant Datum rođenja Prebivalište
•	66758/09	Lejla FAZLIĆ 27/01/1992 Sanski Most Dženana FAZLIĆ 30/08/1984 Kozarac Fatima SELIMOVIĆ 01/04/1963 Rorschach (Switzerland)
•	66762/09	Ismeta MAHMULJIN 01/04/1942 Kozarac Muharem MAHMULJIN 15/02/1941 Kozarac
•	7965/10	Refika ALIŠKOVIĆ 11/12/1967 Prijedor
•	9149/10	Mersija HODŽIĆ 01/12/1937 Kozarac Emira BIŠČEVIĆ 29/10/1956 Bihać
•	12451/10	Edin RAMULIĆ 28/09/1970 Sanski Most